

УДК: 101+316.32

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.51179

УПРАВЛІННЯ КОМУНІКАТИВНИМ ДИСКУРСОМ У НАУКОВО-ОСВІТНЬМУ ПРОСТОРИ

© Л. В. Кринець

Науково-освітній простір є контекстом, мірилом і перетином більшості векторів актуалізації соціального управління. Концепція управління комунікативним дискурсом у контексті національного науково-освітнього простору наглядно демонструє, як змінюється та актуалізується сутність влади у сфері управління науково-освітнім простором і в яких формах вона проявляє себе в умовах різних способів конструювання онтології соціальної реальності

Ключові слова: науково-освітній простір, комунікативний дискурс, влада, соціальне управління, наука, освіта

Scientific and educational space is a context, measure and section of the most vectors of mainstreaming of social management. The concept of communicative discourse in the context of national scientific and educational space clearly demonstrates how the actualized essence and power in the field of scientific and educational space and in what form it manifests itself in terms of different ways of constructing ontology of social reality

Keywords: scientific and educational space, communicative discourse, government, social management, science, education

1. Вступ

Стратегія формування комунікативного дискурсу в контексті науково-освітнього простору забезпечує трансляцію світоглядних та ідеологічних цінностей у суспільну свідомість, дозволяє передбачити можливі негативні наслідки і виробити тактику їх попередження і ліквідації. Звичайно, саме ця турбота і виступає сьогодні домінуючим чинником нового типу комунікативної раціональності, оскільки її завданням є формування активної і відповідальної особистості, здатної до свідомої діяльності на благо соціуму.

2. Постановка проблеми

Аналіз науково-освітнього простору, як контексту формування комунікативного дискурсу, переважно пов'язаний з тим, що в науці та освіті, як феноменах духовного виробництва, увага акцентується на трьох фундаментальних сутностях – комунікації, інформації та епістемологічних цінностях. Комунікації в освіті складають ядро суб'єкт-суб'єктних відносин; інформація – має сьогодні особливе функціональне значення і виступає, по суті, фундаментом процесу комунікації; а епістемологічні цінності, які знаходяться в змісті як самої інформації, так в контекстуальних передумовах її поширення, відбивають методологію її трансляції.

3. Аналіз літературних джерел

Поняття «комунікативний дискурс» було запропоноване Ю. Габермасом, який доводив необхідність перегляду змісту комунікативної раціональності, що розвивалася Р. Декартом, Г. В. Лейбніцом і іншими філософами. Ю. Габермас зазначав, що: «на зміну старій парадигмі сьогодні приходить парадигма інтерсуб'єктивного розуміння комунікації. Фокус дослідження перемістився у бік комунікативної раціональності для якої характерні не відношення окремого суб'єкта до об'єктивного світу, який можна

представити і яким можна маніпулювати, а міжособові відношення, в яке вступають здатні до спілкування і діяльності суб'єкти в середовищі природної мови» [1].

На відміну від Ю. Габермаса, М. Фуко розуміє дискурс як можливість для інтерсуб'єктивного досягнення в межах комунікації певних фактів реальності. На думку філософа дискурс завжди суб'єктивний, тобто він може не мати єдиної логічної субстанції, але, навпаки, може бути непослідовним, базувати себе як мовна практика, на інтуїції. У такій якості дискурсивні практики не нейтрально, раціонально і відсторонено за допомогою логічної мови описують те, що відбувається з об'єктом, але особистісно його зачіпають. Для М. Фуко, таким чином, комунікативний дискурс виконує функцію інтерсуб'єктивної влади, а мовні практики виконують роль практик тілесних [2].

Процес відбору інформації, призначеної для трансляції в науково-освітньому просторі актуалізує цикл питань, пов'язаних з уточненням її змісту, а також значущістю цих цінностей для вирішення завдань суспільного розвитку. Певні побоювання, відносно сучасного розвитку науки і техніки, висловлює і Ф. Фукуяма. Він вважає, що наука і техніка самі по собі є ключовими уразливими точками нашої цивілізації. Тому, вказує Ф. Фукуяма, потрібний значний політичний контроль над застосуванням науки і техніки [3].

Згідно Ю. Габермасу, телеологічну комунікативну дію можна описати як реалізацію стратегічного плану, який спирається на об'єктивний та інтерсуб'єктивний контекст. Коли діяч здійснює свій план стратегічної дії, він опановує ситуацію, причому ситуація, у якій здійснюється дія, становить собою фрагмент сприйняття діячем навколишнього середовища. Цей фрагмент конститується відповідно до можливостей дії, які діяч вважає релевантними для успішного здійснення плану. Проблема координації дії постає тоді, коли діяч може здійснювати свій план дії

лише інтерактивно, тобто за допомогою дії (або ухиляння від дії) принаймні ще одного діяча. Мовно-опосередковані інтеракції розрізняються залежно від контексту та процесуальних умов [4].

Типи інтеракції відрізняються насамперед механізмом координації дії, зокрема тим, чи використовується мова лише як медіум передачі інформації, чи і як джерело соціальної інтеграції. У комунікативному дискурсі телеологічно-структуровані ланцюги дії окремих суб'єктів виходять за межі формування процесів взаєморозуміння. Учасникам стратегічної інтеракції притаманні цілеспрямовані дії, які пов'язуються одна з одною завдяки інформаційно-комунікативним засобам. Але дискурс може здійснювати сполучну функцію лише тоді, коли структурує плани стратегічної дії, орієнтовані на досягнення успіху, і адекватно їм змінює модус інтеракції.

Згідно позиції Ю. Габермаса, комунікативна схема беззастережно виконуваних мовленнєвих актів підводить егоцентричні, притаманні конкретному діячеві орієнтації щодо реалізації комунікативної діяльності під структурні обмеження інтерсуб'єктивного мовленнєвого простору. Ці обмеження вимагають від діячів зміни перспектив: вони мають перейти від орієнтованої на успіх об'єктивістської позиції діяча, який хоче щось спричинити у світі, до позиції мовця, який хоче домовитися з іншою особою про щось у світі. Без такого переходу до умов орієнтованої на взаєморозуміння комунікації доступ до потенціалу сполучної енергії мови лишився б для них заблокованим. Тому стратегія формування комунікативного дискурсу має ґрунтуватись на латентних перлокутивних мовленнєвих актах, сутність яких складає застосування мовленнєвих засобів з метою певного прихованого впливу на партнера по комунікації.

4. Комунікативний дискурс у науково-освітньому просторі

Автор визначає комунікативний дискурс як інтерактивну інформаційну інтерсуб'єктивну взаємодію, що актуалізується в соціобіотехнічній системі. Стратегія формування комунікативного дискурсу у контексті науково-освітнього простору сучасної України полягає у визначенні пріоритетних цілей щодо консолідації ідеологічно, політично та соціокультурного-строкатої сфери науки та освіти в різних частинах країни (включаючи АР Крим та Луганську і Донецьку області в повному обсязі) та розробці відповідного комплексу заходів для їх досягнення.

Основним механізмом актуалізації комунікативного дискурсу є специфічна інтерактивна суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Проте в умовах загрози національної безпеки, коли сфери науки та освіти стають не метою, а засобом цілеспрямованого ідеологічного впливу на суспільну свідомість, базовим механізмом його формування має тимчасово стати латентна суб'єкт-об'єктна взаємодія (рис. 1).

Суб'єктами формування комунікативного дискурсу, згідно авторської концепції є індивідуальні (окремі керівники та громадські активісти),

групові (управлінські групи та пункти управління) та комплексні (складні колективні та організаційні структури управління) компоненти. Об'єктами управлінського впливу, в свою чергу є індивідуальні (окремі особистості), групові (соціальні групи) та комплексні (складні багатовимірні соціальні об'єднання) компоненти.

Згідно авторської концепції, для ефективної організації дискурсу та забезпечення досягнення стратегічної мети: консолідації національного науково-освітнього простору, суб'єкти управлінського впливу мають володіти елементами об'єктності, а об'єкти – елементами суб'єктності, що дозволить надати формуванню дискурсу латентно-стратегічного характеру [5].

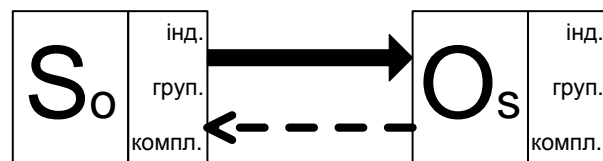

Рис. 1. Інтерактивна взаємодія

Інтеракція досягається в першу чергу за рахунок організації зворотного зв'язку між суб'єктом (об'єктом) та об'єктом (суб'єктом) комунікативного дискурсу, а по-друге, у процесі контролю за виконанням досягнення мети, що здійснюється опосередковано, без демонстрації прямих втручань, та містить в собі потенції до регулятивної корекції мети з урахуванням поточних змін (рис. 2).

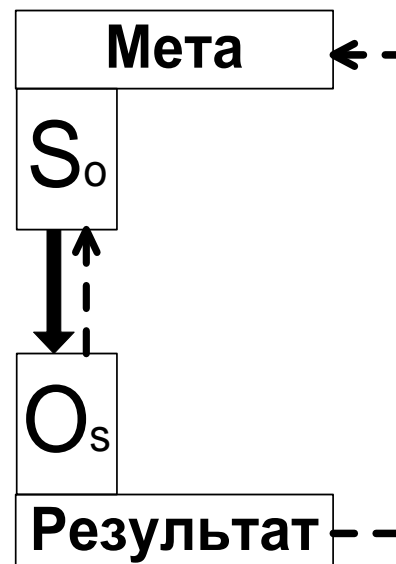

Рис. 2. Взаємкореляція цільової та результативної компоненти

Безпосередньо досягнення стратегічної мети забезпечує єдність змістовного, процесуального та контекстуального компонентів.

Змістовний компонент містить в собі соціально-важливий ресурс – інформацію, що включає відомості про особливості розвитку регіону, бази даних, нормативно-правову документацію, суттєві теоретичні положення, наукові розробки, вивірені інформа-

ційні повідомлення, рекомендації, інструкції, пропозиції, аргументи щодо їх доведення, контраргументи для спростування доводів потенційних опонентів, певну соціально-патріотичну агітацію, контр-агітацію для спростування в разі необхідності агітаційних закликів протилежної сторони, ідеологічну пропаганду та контрпропаганду (для періодів, коли існує загроза національній безпеці) та інформацію, що може передаватися за допомогою невербальних екстралінгвістичних засобів.

Процесуальний компонент включає в себе комплекс базових принципів (аподиктичності, стійкості, інтегративності та гуманності), методів (аргументаційні, демонстративні, пропедевтичні та екстралінгвістичні) та засобів (засобів обчислювальної техніки, телекомунікаційних, мультимедійних засобів та засобів захисту інформації та інформаційної протидії) організації комунікативного дискурсу.

Детальніше зупинимося на принципах формування комунікативного дискурсу в межах науково-освітнього простору.

Принцип аподиктичності – спільна стратегія наукового пошуку, напрямок методології наукового пізнання, в основі якого лежить дослідження фундаментальних об'єктів у їх зв'язках і взаємозалежностях. Методологічна специфіка принципу аподиктичності полягає в тому, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта, спрямовуючи механізми наукового пошуку на виявлення різноманітних взаємозв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину закономірність.

Принцип стійкості відображає внутрішню єдність об'єкта, його відносну автономність, незалежність від навколишнього середовища. Поняття стійкості характеризує явища, процеси, системи з точки зору наявності в них основних компонентів, що забезпечують у єдності та взаємозв'язку повноцінне функціонування.

Принцип гуманності передбачає розгляд суб'єкту комунікативної дії з точки зору його здатності бути стратегом своєї діяльності, ставити і коригувати цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно здійснювати дії і оцінювати їх відповідність очікуваним результатам. Гуманність спрямована на актуалізацію суб'єктності – соціально-ціннісної якості особистості, яку необхідно формувати в процесі комунікативної взаємодії.

Принцип інтегративності передбачає об'єднання в одне ціле (впорядковане й структуроване) раніше роз'єднаних, невпорядкованих явищ, частин, елементів. У процесі інтеграції зростають обсяг, частота, інтенсивність взаємодії між елементами системи, досягаються велика ступінь її цілісності, стійкості, автономія та ефективність дії.

Контекстуальний компонент актуалізується через необхідність визначати, враховувати та за мож-

ливості, впливати на формування кількісних показників та якісних характеристик територіально-адміністративної, демографічної, соціокультурної, економічної, топологічної та інших суспільно-важливих сфер.

В контексті стратегічного планування забезпечується актуалізація безпосереднього взаємоузгодження сил та засобів інформаційного, змістовного та контекстуального компонентів з метою об'єктивної оцінки обстановки та вироблення оптимального рішення щодо ефективної організації управлінської діяльності. Саме організація комплексу дій та заходів, спрямованих на досягнення мети є наступним етапом формування інтерактивної латентної взаємодії в межах комунікативного науково-освітнього дискурсу.

Інтенсивність соціальної енергії, спрямованої на досягнення визначеної мети, визначається певною мірою, і рівнем матеріального та емоційно-мотиваційного стимулювання. Стимуляція являється каталізатором процесу формування, суттєвим важелем на його користь в очах об'єкта впливу. Заради вдало сформованої системи стимулів та завдяки ефективному впливові на мотиваційну сферу об'єкта/суб'єкта, він здатен буде стати учасником конструктивного діалогу, і, навіть, тимчасово добровільно відмовитись від певних ознак власної суб'єктності. Але тут важливо чітко дотримуватись принципу гуманізму і стимуляцію здійснювати з повагою до людини, до її честі і гідності, до її прав та свобод [6].

Наступним кроком щодо досягнення стратегічної мети є здійснення проміжного та заключного контролю і регуляції процесу формування інтерактивної взаємодії в контексті науково-освітнього комунікативного дискурсу. У випадку, якщо результат, досягнутий в результаті її формування, не задовольняє визначеним очікуванням, робиться крок назад і здійснюється корекція актуалізації організаційного компонента. У випадку, коли мета значною мірою або повністю досягнута, на основі отриманих результатів визначається наступна мета.

Особливістю стратегії формування комунікативного дискурсу є інтерактивна можливість не тільки суб'єкту впливати на наповнення та забезпечення змістовного, процесуального, контекстуального та організаційного компонентів системи, а і об'єкту комунікативної дії, актуалізуючи певну суб'єктність, за рахунок безпосередньої або опосередкованої активності, здійснювати зворотній вплив на ці ж компоненти, корегуючи їх сутність. Без актуалізації окресленого зворотного зв'язку не можливе формування плідного конструктивного інтерсуб'єктивного дискурсу, що забезпечить консолідацію роздрібненого науково-освітнього простору України в цілісну гармонійну єдність (рис. 3).

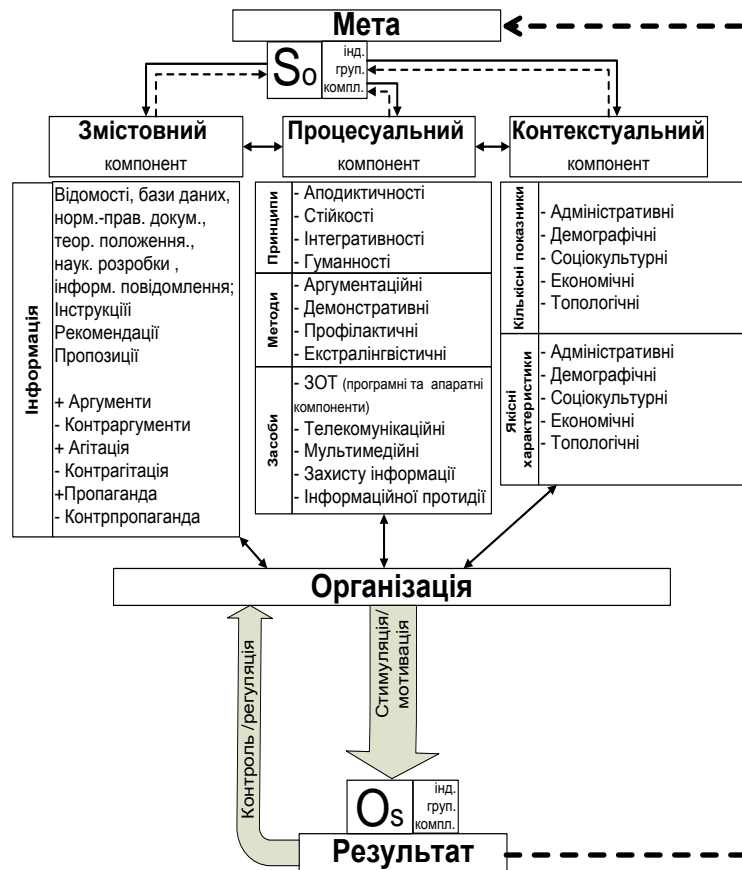

Рис. 3 Стратегія формування комунікативного дискурсу

5. Висновки

В результаті такої управлінської взаємодії саме в науково-освітній площині буде концентруватися інноваційний потенціал нації. Нації, яка відчуваючи потребу у творчому оновленні, буде спрямовувати вектори власного розвитку не лише на досягнення зовнішніх, позадержавних орієнтирів, а на вирішення саме внутрішньодержавних, загально-соціальних актуальних суспільних цілей та генерацію шляхів досягнення внутрішньодержавної гармонії. Цей шлях є оптимальним. Бо тільки та країна, яка досягла певної внутрішньої соціально-політичної та економічної стабільності, може претендувати на повагу та гідне відношення з боку світового співтовариства. Освітня і науковці мають зрозуміти, що тільки збільшуючи науково-технічний та соціально-економічний потенціал власної країни, можна наблизити рівень власної життєдіяльності та творчості до світових стандартів.

Науково-освітній простір є контекстом, мірилом і перетином більшості векторів актуалізації соціального управління. Саме в науково-освітньому просторі формується активний, цілеспрямований та креативний громадянин, повноцінний член нації і світового співтовариства, що має прагнути як до свідомого та відповідального суспільного управління, так і до сумлінного виконання управлінської волі в системі владних відносин. Концепція інтегративного формування національного науково-освітнього простору наглядно демонструє, як змінюється та актуалізується сутність влади у сфері управління науково-освітнім простором і в яких формах вона проявляє

себе в умовах різних способів конструювання онтології соціальної реальності.

Влада у сучасній Україні є надскладним багатовимірним феноменом, що детермінує процеси державотворення та актуалізації національної ідеології, спрямованої на створення правової, демократичної держави, яка б утвердила прагнення українського народу до незалежності і світового визнання. Вона має свою етнонаціональну специфіку, що розкривається в глибинах онтологічних конструктів, артикулюється в площині історичного досвіду, в особливостях національної ментальності. Вона неповторна і унікальна. Неповторним і унікальним є і науково-освітній простір України. Звичайно, ми маємо значне коло проблем, на вирішення яких спрямована державна політика у сфері науки та освіти, проте ми маємо і гідні наслідування традиції, цінність яких історично доведена і постійно артикулюється українськими вченими на провідних наукових майданчиках світу. І тільки усвідомивши і зрозумівши власну унікальність, ми можемо її гідно оцінити і прокласти шлях до її удосконалення.

Література

1. Габермас, Ю. Посметафізичне мислення [Текст] / Ю. Габермас // Філософія освіти. – 2011. – № 1-2. – С. 41.
2. Фуко, М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет [Текст] / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – С. 157.
3. Фукуяма, Ф. Конец истории [Текст] / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 134-148.
4. Хабермас, Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие [Текст] / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2000. – 58 с.

5. Кримець, Л. В. Філософські аспекти влади в управлінні науково-освітнім простором [Текст]: монографія / Л. В. Кримець. – К.: Золоті ворота, 2015. – 383 с.

6. Крымец, Л. В. Социальное взаимодействие в контексте постиндустриального общества на современном этапе развития [Текст]: монографія / Л. В. Крымец. – Saarbrücken, Germany: Lap Lambert Academic Publishing, 2012. – 163 с.

References

1. Gабeрмас, Ю. (2011). Posmetafizichne mislennja. Filosofija osviti, 1-2, 41.

2. Fuko, M. (1996). Volja k istine: po tu storonu znanija, vlasti i seksual'nosti. Raboty raznyh let. Moscow: Kastal', 157.

3. Fukujama, F. (1990). Konec istorii. Voprosy filosofii, 3, 134–148.

4. Habermas, Ju. (2000). Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie. Sankt-Peterburg: Nauka, 58.

5. Krimec', L. V. (2015). Filososfs'ki aspekti vladi v upravlinni naukovo-osvitnim prostorom. Kyiv: Zoloti vorota, 383.

6. Krymec, L. V. (2012). Social'noe vzaimodejstvie v kontekste postindustrial'nogo obshhestva na sovremennom etape razvitija. Saarbrücken, Germany: Lap Lambert Academic Publishing, 163.

*Рекомендовано до публікації д-р філос. наук, професор Самчук З. Ф.
Дата надходження рукопису 23.09.2015*

Кримець Людмила Володимирівна, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, Науково-дослідна лабораторія (соціально-гуманітарних проблем), Національний університет оборони України ім. І. Черняхівського, пр. Повітрофлотський, 28, м. Київ, Україна, 03049
E-mail: karnall@mail.ru

УДК: 100+101+354.2

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.51194

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

© **І. Г. Остапенко**

З метою дослідження соціокультурних детермінант економічної теорії та практики в запропонованій статті здійснюється аналіз процесу становлення корпоративної культури як соціокультурного явища економічної сфери сучасного суспільства, його місця і ролі в духовному та соціально-економічному житті соціуму. Соціально-економічна корпоративна культура визначається як причина і наслідок, функція і сутність соціальної суб'єктності корпорації, основний фактор безперервності її економічного і соціокультурного розвитку

Ключові слова: економічна теорія та практика, соціокультурні детермінанти, корпоративна культура, економічна дійсність

To investigate sociocultural determinants of economic theory and practice in the proposed article it is analyzed the process of formation of corporate culture as a sociocultural phenomenon of economic spheres of modern society, its place and role in the spiritual and socioeconomic life of society. Socioeconomic corporate culture is defined as cause and effect, function and nature of social subjectivity corporation, the main factor of continuity of its economic and sociocultural development

Keywords: economic theory and practice, sociocultural determinants, corporate culture, economic reality

1. Вступ

Сучасний період суспільного розвитку характеризується новими етико-моральними детермінантами, що визначають провідні тенденції культурного розвитку, пов'язані з наростаючою несумісністю економіко-технологічних та соціокультурних реалій ХХ століття з цінностями культури постмодерну. Культура новітньої доби в цілому і соціокультурні фактори економічного розвитку зокрема, на думку творця теорії постіндустриального суспільства Д. Белла, усвідомлюються як відмова від «модерну» або навіть його заперечення. Вона викликана неможливістю поєднати в нових умовах безособове, відірване від загальнолюдських цінностей виробництво і буття «економічної людини», засноване на раціоналізмі і ціннісному універсалізмі [1].

2. Постановка проблеми

Соціокультурна і економічна реальність сучасного суспільства відзначається формуванням

нових аксіологічних орієнтирів, що спонукають до переходу від «філософії контракту», що служила фундаментом економічної кооперації індустріального виробництва, до філософії «спільної долі», яка передбачає соціально-відповідальне виробництво і спільну роботу суб'єктів економічної практики в ім'я досягнення соціально-значущої загальної мети. Філософія «спільної долі» є новою світоглядною та ідеологічною концепцією найпотужніших економічних гравців світу, транснаціональних корпорацій та концернів світового значення. На думку Дж. К. Грейсона і К. О'Дейла, вона дозволяє співробітникам корпорації: по-перше, розуміти і розділяти проблеми своєї організації, по-друге, відчувати себе належними до неї, по-третє, бути впевненими, що їхні особисті інтереси нерозривно пов'язані з успіхом компанії і її учасників, по-четверте, приймати на себе більш широку відповідальність, по-п'яте, швидко реагувати на нові запити і можливість [2].